

HET MUSEUM ALS WEERSTATION

Een museum is een plek waar werken geraken wanneer ze voltooid zijn. Soms tijdelijk, soms voorgoed. De maker, de titel, het medium, het formaat en het jaartal worden daarmee definitief, vastgeprikt. Vanaf hun binnenkomst begint het bewaken: door suppoosten, conservatoren en camera's. De werken moeten blijven zoals zij binnenkwamen; een eeuwig leven ligt in het verschiet. Een museum heeft werken nodig om het op te sieren en te vullen als een pakhuis waarin de voorraad nooit slinkt. Er is altijd wel plek voor een nieuweling, maar niet elk werk komt op zaal. Daglicht kan desastreuze gevolgen hebben, dus huisvest men menig stuk in zuurvrije doos, ver weg van museumkever en zilvervis. In de depots is het goed toeven. De opgeslagen werken houden er hun adem in.

Ik loop door het depot en zie her en der de vraag doorschemeren die tijdens het maken speelde. In het aangeknippte TI-licht begint iets te tintelen. Onderhuidse twijfel maakt een kunstwerk beweeglijk. Het schudt het depot op. Soms veroorzaken twee stille stukken samen commotie: plotseling krijgen ze naast elkaar een andere betekenis. Je kunt het ook omdraaien: een museum is een plek waar nuances liggen opgeslagen, mogelijkheden bewaard worden, een plek waar elk werk opnieuw een uitgangspunt zou kunnen worden.

Op zaal hangt een paneel van Jacob Maris voltooid in 1860 (1). *Schilder aan het werk* heet het, olieverf op papier op paneel. Een schilder zit onder een boom met de schilderkist op schoot. Er valt zon op zijn linker schouder, zijn witte hemd licht op. Hij leunt even achterover, recht zijn rug, hij keurt wat hij maakt, zijn gezicht is zonder duidelijke neus of mond verstopt in de streken verf waarmee hij zichzelf schilderde. Zijn voeten vallen buiten beeld. Daar zit hij, de maker, makend tussen dat wat af is. Aan zijn houding is het zoeken te zien, het afwegen, het uitproberen. Niets ligt vast, de kleurvlakken om hem heen zijn vluchtig neergezet, hij heeft voor zichzelf een omgeving gemaakt waarin hij is gaan zitten. Het snelle bladerdek, de zonnevlekken en zijn over de tak gegooid jak zorgen voor wat schaduw. Hij is een vreemdeling in het landschap en tegelijk iemand die naar dat landschap kijkt, er verwijlt, het bos om zich heen opzuigt en schetst, er een plek binnen een plek maakt, een en al oog voor zijn omgeving. Vanaf zijn kruk dringt hij langzaam in de nieuwe wereld binnen, streek voor streek, tekens opkijkend, het mogelijke is bijna oneindig, maar ligt tegelijkertijd binnen handbereik. Het werk spitst zich toe, zijn handelingen beginnen andere handelingen uit te sluiten, hij denkt niet, hij volgt zijn blik die het uitzicht aftast. Zonder het onderwerp vooraf exact te bepalen, zit daar opeens de schilder aan het werk.

Na weken dwalen door de depots tekent zich in mijn hoofd een ruimte af waarin ik categorieën begin onder te brengen. Ze hebben nog geen naam: het zijn louter beelden. Ik verzamel alle kanten op en ben een verstrooide onderzoeker. Binnen een half uur vergeet ik mijn uitgestippelde pad.

TIJD, HET LANGZAAMSTE UURGLAS

In 1928, het jaar dat Willem Tholen aan zijn magistrale *Zuiderzee* begon, introduceerde Thomas Parnell aan de University of Queensland in Brisbane, Australië zijn *Pitch-drop* (2) experiment waarmee hij studenten wilde demonstreren dat gedestilleerd teer als het koud is, breekt en onder hogere temperaturen vloeit. Hij plaatste een glazen trechter boven een dito maatglas en vulde de trechter met teer. Er gebeurde niets. De teer bleef in de trechter hangen. Toch was er wel degelijk beweging in de trechter gaande. Met een gemiddelde van eens in de 6 tot 12 jaar druppelt de teer. De druppel vloeit na dit trage vallen even traag weer uit in de maatbeker, blijft daar op de vorige druppel liggen. Vijftig jaar al duurt dit experiment; de opstelling is nog precies hetzelfde.

Het is een overzichtelijk experiment waar weinig diepgravend onderzoek aan gewijd is. In zesentachtig jaar is er welgeteld één wetenschappelijk rapport over verschenen waarin men vaststelde dat de druppel 230 biljoen keer meer taaivloeibaar dan water is. Als een druppel op de grens van stollen balanceert, is er dan nog sprake van vallen? Wat een wonderbaarlijk stilleven: het maatglas, de trechter en de taaie vloeistof onder de stolp, de beloofde beweging en bewezen traagheid, niet opgesteld om mooi te zijn maar om de snelheid van een vloeistof te meten.

De trage druppel schoot me te binnen bij het zien van de twee tekeningen van Schoonhoven, *T 17-1*, uit 1965 en *NA 5*, 1967. In een interview zegt Schoonhoven over zijn reliëfs: 'Het gaat mij om een totaal wit vlak... los van ieder schilderkundig verschijnsel, los van iedere inmenging die vreemd is aan de waarde van het vlak: het wit is geen poollandschap, geen materie die bepaalde associaties oproept, geen mooie materie, geen sensatie, geen symbool of iets anders: een wit vlak is een wit vlak'. Tijdgenoot Otto Piene ziet het anders en schrijft, '...licht zal reflecteren op zijn oppervlakte en de vorm zo dematerialiseren. Het zal doen denken aan een kunstmatige planeet'. Hoezeer Schoonhoven zelf van de formaliteit van zijn werk overtuigd is: ik denk aan regen en sneeuw als ik naar de tekeningen kijk. De strepen en stippen doen verslag van een systeem. Elkaar opvolgend verworden zij tot bewegingen die zich op het witte vlak voltrekken. De onregelmatigheid binnen het systeem, de nuance maakt dat de beweging een ware beweging wordt: de lijnen, vlakken of stippen gaan schuiven. Juist die trilling maakt het werk van Schoonhoven tactiel en breekbaar. Het is stil en het ratelt.

Op de laatste tekening in schetsboek no. 48 (1870-1880)(3) legde Isaac Israëls een scène vast die telkens als ik er naar kijk, verandert. Het is een snelle schets. Twee figuren trekken aan iets of houden elkaar door middel van een voorwerp in evenwicht. De rechter figuur staat op de vloer; hij leunt met heel zijn gewicht achterover. Ik denk dat het een man is, maar weet het niet zeker. De linker figuur houdt het voorwerp losjes vast, aan de vingertoppen, een beetje pestend alsof hij wil laten zien dat hij hier zijn kracht niet aan gaat verspillen. Soms lijkt hij op een aap, dan weer op een vogel. Hij kan elk moment achterover vallen, maar dat maakt hem niet uit. Het voorwerp waar de twee aan trekken, is soms een schroef van een schip, dan weer een vleugelmoer, een handtas, dan weer een grote tropische vlinder. Het zwiept heen en weer, tomeloos tussen de twee figuren in. Wat een

veerkracht heeft Israëls in deze tekening vastgelegd. Hij tekende de twee niet na, maar ving hun schijnbeweging in lijnen die nog steeds onder hoogspanning staan.

DE ONRIJPE HURRICANE

In mijn tienerjaren fietste ik elke dag dwars door de Alblasserwaard. Voorbij het veer van Bergambacht en de veevoedertorens bevond zich op de dijk een kleine fabriek waar keramieken voorwerpen werden gemaakt. 's Ochtends lagen de misbaksels voor het gebouw, een olijke verzameling van scheve vazen, kromme bloempotten, pilaren en dierfiguren die om de een of andere reden niet heelhuids uit de oven gekomen waren. Aan deze aandoenlijke schepsels moest ik denken bij het zien van *de Blow Away Vase* van Front. De vaas is het resultaat van Computer Aided design (CAD). Een bestaande Delfsblauwe vaas werd via animatie blootgesteld aan de wind die het object vervormde. Vervolgens werd op basis van een stilstaand beeld van deze animatie een nieuwe vaasvorm gemodelleerd, met het gedigitaliseerde handschrift van de wind.

WIND

Even onstuimig oogt tekening 1000459 van Tjeng Sit Oey uit 1965. De lijntekening is uit precieze maar snelle lijnen ontstaan. Een landschap waarin veel beweging gaande is. Links van het midden woedt een wervelwind die zich naar rechts verplaatst en in zijn vaart de liggende lijnen lijkt mee te nemen. Luttele secondes later zwiept de wind de hoogte in en klimt tegen de heuvel waar drie compacte vormen los raken. Daarboven vliegt, of nee wordt een reusachtige dobbelsteen gekatapulteerd of afgeschoten. Er zijn maar twee zijdes te zien: de twee en de vijf. De dobbelsteen is op weg het beeld uit te schieten. Pal onder de steen laaien vijf cirkels op, gevaarlijk als draaikolken. Bij het kijken naar deze tekening realiseer ik me dat een tekening vaak het stille en voortdurende vastlegt, geen fracties van secondes: weinig situaties die van zeer korte aard zijn, terwijl juist tekenen bij uitstek geschikt is om een kort moment te vangen.

Wat de bovenstaande stukken bindt, is dat zij mij raakten. Bij het zien er van wist ik onmiddellijk: dit hoort op zaal. Stuk voor stuk lijken zij door een losse hand gemaakt, niet zozeer ontsproten aan een idee maar ontstaan vanuit het maken zelf. Deze makers hebben goed opgelet en ruimte gegeven, op tijd het werk alleen gelaten.

BINNENKLIMAAT

In de bovenzalen verschilt de temperatuur van het licht door het glazen dak. Overtrekkende wolken veroorzaken schaduwen op de muren; zij zijn de snelste schilders van het museum. Een van de conservatoren vertelt dat het museum en de vitrines luchtdoorlatend zijn.

Het museum is een weerstation: in de hoeken tikken de vochtmeters. Dieper in de museumdepots liggen ontelbaar veel ondergesneeuwde stukken. Gestolde weersomstandigheden, wolken vaak. In de vroege fotografie bleven wolken heel lang onzichtbaar. Men wist niet, hoe het contrast te vergroten tussen wolk en hemel

zodat de gefotografeerde wolken eendimensionaal bleven. Wolken werden cyaan afgedrukt zodat mensen begrepen dat de vlek een wolk verbeeldde.

Z I C H T

Tussen de schetsboeken van Julius Jacobus van der Sande Bakhuyzen tref ik een bordeauxrood boekje aan met nagetekende schilderijen van oude meesters. Het is een geschetste 'catalogus' waarin de schilder zijn schetsen ondertitelt zoals bijvoorbeeld de *Vischmark (4)t* van Albert Cuyp. Van der Sande Bakhuyzen beschrijft het doek als volgt: 'Een deftig heer koopt visch van een vischboer. Zijn knechtje met den hoed in de hand, staat achter hem. Links een oud man met een melkmout in de hand. Rechts op den voorgrond, een zeekrab, een steur en andere visschen. Op den achtergrond gewoel van vischboeren. Als een wrijfplaatje komt het beeld door de tekst naar voren.' Door de tekst zie ik de vissen en de melkmout uit de krabbels ontstaan; plots worden zij driedimensionaal. Zou het andersom ook kunnen, vraag ik mezelf af. Zouden schetsen iets aan een gedicht kunnen toevoegen? Zouden ze kunnen helpen de taal helder te krijgen?

Van de twaalfdelige Duitse woordenboek *Große Duden (5)* sla ik *Band 3* met grote regelmaat open. In plaats van definities en naamvallen zijn alle woorden in dit deel getekend. De uitgave stamt uit 1958. Hoewel inmiddels gedateerd meten de tekeningen het verschijnsel mens breeduit. Het boek begint met atoom en eindigt met zuidvruchten. Op bladzijden 500-502 staat een overzicht van alle mogelijke gymnastiekoefeningen (Leibensübungen) en op bladzijde 333 wordt een verbrandingsmotor ontleed. Een beroep leren was nog nooit zo eenvoudig. Met dit boek op zak kun je je al wijzend naar de plaatjes overal ter wereld verstaanbaar maken. Op de pagina met de atmosfeer, kleurenleer, vlaggen, exotische vogels, vlinders en het menselijk lichaam na is de wereld van Duden zwartwit en tegelijk in elke kleur mogelijk.

R E G E N B O O G

Aristoteles beweert in zijn *Meteorologica* dat er 's nachts regenbogen kunnen ontstaan die pas de volgende dag verschijnen. Ik probeer het me voor te stellen: een voorraad gekleurd licht opgeslagen in het donker.(6,7) Het doet me denken aan de stukken in de depots die de duisternis gewoon zijn en pas op zaal hun schoonheid prijsgeven.

In het Quistdepot(8) hangt daadwerkelijk ook een regenboog, *De regenboog* (1875)(9) van Willem Roelofs. Het is niet de geschilderde regenboog die het doek zo imposant maakt, maar de donkere lucht waartegen het fenomeen afsteekt. De droge streken grijsgroene verf lopen diagonaal over het doek. Pad en veld lijken aan de lange regenstrepen op te hangen. De groeven in de verf nemen mijn ogen mee, van linksboven naar rechtsonder en terug tegen de regen in. Vlijmscherp is het licht op de meeuwen die de bui in vliegen. De koeien staan er bedremmeld naar te kijken.

Rubens heeft in 1635 een regenboog geschilderd die donkerder is dan de lucht. Criticus John Ruskin nam het Rubens kwalijk dat zijn regenboog niet een natuurgetrouwe weergave was en schreef in *The Eagle's Nest*: 'Rubens verdient geen verwijt, omdat hij geen optica kende, maar omdat hij nooit eens aandachtig naar een regenboog gekeken heeft!'.

Ach regenbogen, wie heeft jullie zo verpest? Waarom is elk woord over jullie te veel en elke weergave een cliché geworden?

M I S T

In *The Elements Rage* van Frank L. Lane wordt mist niet als meteorologisch verschijnsel genoemd. Ik zoek in de index en stuit op een overkleed waarvan een knoop ontbreekt.

Even later vind ik in de Adlib een semafoon. *Misthoorn* staat er tussen haakjes achter. Wat doet een misthoorn op een plek waar de luchtvochtigheid constant is? Niemand weet meer, hoe de misthoorn de collectie binnen kwam. Staande tussen een rek met trommels en een rek waarop vreemd gevormde koffers liggen, die de contouren tonen van het instrument dat zij in zich dragen, speur ik met de conservator in het depot Muziek naar de hoorn. 'Dit moet 'm zijn'. Ze schuift een rode koffer uit het schap naar voren. We tillen het object in de grijze plastic kar. Boven in de leeszaal blijkt de hoorn binnenboord te zitten, ingenieus aangedreven door drie blaasbalgen die met de hendel aan de buitenkant van de koffer kunnen worden aangeblazen. De verleiding is groot de zwengel heen en weer te bewegen en het geluid van de misthoorn door het museum te laten galmen. Hoe vaak en op welke zee heeft deze hoorn geloeid? Wanneer een misthoorn klinkt, volgt er meestal een antwoord. Twee of meer hoorns op zee die elkaar waarschuwen. Ze proberen de afstand ten opzichte van elkaar te vergroten. Het loeien is een belofte: we varen niet tegen elkaar aan.

K O U

Ijs is een vreemd, haast onwerkelijk materiaal. Ijsnaalden schieten plots door water heen en zoeken aansluiting met elkaar. Onderkoelde waterdruppels in de dampkring worden vlokken die meer uit lucht dan uit ijs bestaan. Wanneer het waait, klitten sneeuw kristallen op hun weg naar de aarde samen.

Foto's van sneeuw en ijs hebben bij mij een streepje voor. Ze tonen een beeld dat tijdens het ontwikkelen van de foto meestal al verdwenen is en werden door tussenkomst van een camera net op tijd van hun tragische ondergang gered. Tussen de documentatie van de tentoonstelling *Journey to the Surface of the Earth* (Gemeentemuseum Den Haag, 1970) van Boyle Family vind ik een foto uit de serie *The Snow Studies(10)*. Boyle Family maakte afgietsels van aardoppervlakten. Toeval wees de plekken aan. Ook bij dit werk: zoon Cameron schoot zes pijlen de duinen van Camber in waarvan er twee zoek raakten. Van de vier afgietsels beschadigden er twee waardoor er maar twee sneeuwstudies gemaakt konden worden. Na het gieten werd de gesmolten sneeuw in een klein bassin achter het afgietsel gegoten. Een koelelement moest het water weer tot bevroren te brengen, hetgeen helaas nooit gelukt is.

De pointillistische trui uit het modedepot is geschonken door de Leidense Neerlandica Antonia Helena de Vreese-Kroon. Zij ontdekte het acrostichon 'Bi Willeme' in de laatste verzen van Van den vos Reynaerde. In de index staat: Trui van beige/lichtbruine wol met diagonaal ingebreide fantasiestepen, doorgestopt met wol in diverse kleuren, Nederland, 1940-1945. Wat een koelbloedige woorden. De trui is uit noodzaak keer op keer gerepareerd. Met duizenden steken werden de gaten gedicht. De draden gingen steeds meer in kleur afwijken. Het origineel bevindt zich diep onder de mazen.

Na het lezen van haar 1000 rondijnen, zoals zij haar verzen zelf noemde, waarin geen een keer het woord trui voorkomt, ben ik geen stap verder. Wel weet ik dat de draagster of erfgename ook een papier-maché haarspeld aan het museum naliet, een blouse van gestreepte gordijnstof en een zwart lederen buideltje.

Hoe lang een museumstuk soms moet wachten tot iemand zich er over buigt, bevestigt een van de conservatoren. Op weg naar het museum verloor ze haar gouden armband. Tot haar grote verbazing trof zij twee jaar later haar armband aan in de doos met tekeningen die zij destijds indexeerde!

NOORDERLICHT

In het Planetarium van wolkammer Eise Eisinga te Franeker staan een paar sikkels en zeisen opgesteld van boeren uit de omgeving die de standen van de hemellichamen in de stelen van hun gereedschap krasten.

Op 8 mei 1774 vond een bijzondere samenstand van planeten plaats. In de vroege ochtend stonden Mercurius, Venus, Mars, Jupiter en de maan dicht bij elkaar aan de hemel. Er werd beweerd dat deze hemellichamen op elkaar zouden botsen, waardoor de aarde uit zijn baan geslingerd zou worden om in de zon te verbranden.

Voor Eise Eisinga vormde de opschudding rond de samenstand aanleiding om zijn wereldberoemde planetarium te bouwen. In zijn woonkamer ontwierp en bouwde hij een bewegend model van het zonnestelsel. Door middel van een grote slingerklok en vele tandwielen en radertjes zou iedere planeet met de juiste omlooptijd om de zon draaien. Na twee eeuwen werkt het nog steeds feilloos.

LICHT

Twee foto's die het daglicht nauwelijks verdragen. 'Als we ze scannen, ontploffen ze', zegt de conservator, dus dimmen we het licht in de tentoonstelling. 50 Din is het maximum. Ik maak een tekening van *Sunrise in Pamusak* in een poging het beeld te vangen. Een koekoeksbloem steekt af tegen een rechtop gezet paneel, kleurt fel roze. Op de voorgrond bedekken groene en bruine pollen mos de kale grond waarin de bloem gestoken is. Zo komt de bloem binnen, door een witte deur in de wei.

De tweede foto van Jean Ruiter toont een gebergte waarin een steen hangt. Hoe groot is de steen, hoe dik de draad? De maten zijn zoek. Het gebergte is groot en klein tegelijk, gekreukeld door de tijd en het licht. De steen weegt niets, maar oogt zwaar. Straks schiet de draad los en rolt de steen buiten beeld.

M A A N D A G

Op maandag, als het museum gesloten is, werk ik aan Rietvelds blauwe bureau, drink ik thee uit eierschaalporselein en slaap ik in de Dijsselhofkamer. Het is een dag waarop de hal leeg blijft en hol klinkt. De suppoosten staan bijeen, een stofzuiger komt langsrollen. Voor iemand zonder sleutel bestaat er maar één route. Ik stap de deur van de tuinzaal door. In de gang naar de vijver kan ik twee kanten op: de brandgang naar de Mondriaans om de week mee te beginnen of via de met linoleum beklede trappen naar de eerste verdieping. Boven tref ik drie dichte deuren aan. Ik blijf beneden vandaag.

Soms levert een geschilderd landschap bewijsvoering. Een winters tafereel vult de geschiedenis aan, geeft de weerhistoricus een indicatie van de temperatuur in een bepaald jaartal. De mistbank die ik op de eerste dag van de residentie in de tuinzaal zag hangen, graveerde zich op mijn netvlies en bepaalde de richting van zes maanden zoeken. Voor *Getemde hemel*(11) selecteerde ik zestien stukken uit de verschillende depots van het Gemeentemuseum Den Haag. Dit boek is vanuit het struinen door de depots ontstaan zonder harde grenzen te stellen. Het heeft zichzelf gevormd door het materiaal dat zich aandiende: de vaste collectie op zaal, de opgeslagen werken, de bijschriften in de index, de documentatie van voorbije tentoonstellingen en de woorden die zich door het kijken lieten opschrijven.

Wolken hangen stil, wind is omsingeld, de zon blijft hoog staan, de temperatuur is steeds gelijk. Ik kijk naar het grote doek van Anton Mauve. Het sneeuwdek smelt niet. Pal ernaast duurt de regen(12). Wie onverschrokken verzamelt, krijgt de wind van voren. Het museum wandelt met me mee naar buiten.

1. *Schilder aan het werk*, ca. 1860, Jacob Maris(1837-1899) olieverf op papier op paneel, Gemeentemuseum Den Haag
Painter at work, c. 1830, Jacob Maris(1837-1899) oil on paper on panel, Gemeentemuseum Den Haag
2. beeld 38 *Pitch-drop experiment*, 1928
3. schetsboek no. 48, 1870-1880 van Isaac Israëls (1865-1934), potlood op papier
sketchbook no. 48, 1870-1880 *from* Isaac Israëls (1865-1934), pencil on paper
4. *Vischmarkt*, Julius Jacobus van der Sande Bakhuyzen, datum onbekend, Gemeentemuseum Den Haag
5. pagina uit *Große Duden, Band 3*, 1958
6. capes voor de de museumles 'Kleurenkinderen' in kleur aansluitend op de wandschilderingen van Sol Lewitt en schilderijen uit de collectie.
7. *Hreinn Fridfinnsson*, Untitled, c-print, 2001

8. beschermhoeken in het Quistdepot van Turtles (transportkisten voor schilderijen en andere 2 D werken)

9. *De regenboog*, Willem Roelofs (1822-1897), 1875, Gemeentemuseum Den Haag

10. *Snow Study, Boylefamily*, (1969), Gemeentemuseum Den Haag

11. maquette *Getemde hemel*

12. Oey Tjeng Sit, ZT, z-w foto, datum onbekend